POSUDEK VEDOUCÍHO MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

NÁZEV: *Mariánská úcta v pobělohorských Čechách na příkladu díla J. I. Dlouhoveského*, 103 stran textu, rozsáhlý seznam pramenů a literatury, přílohy (katalog děl J. I. Dlouhoveského, grafy)
AUTORKA: Kateřina SMYČKOVÁ
VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. Jan ZDICHYNEC, PhD.
Odevzdáno na Ústavu českých dějin FF UK v dubnu 2012.

Diplomová práce Kateřiny Smyčkové je důležitým příkladem toho, že i v době převládajícího jednooborového studia jsou někteří studenti schopni najít si cestu ke kombinaci více oborů, a tím i k interdisciplinární práci. Cílem K. Smyčkové je přispět k poznání barokního mariánského kultu z hlediska jeho odrazu v dobové literární produkci. Vyváženě využívá postupy historické a literárněhistorické a analyzuje osobnost preláta J. I. Dlouhoveského a především jeho díla věnovaná mariánské zbožnosti. Obojí se snaží zasadit do širšího (ale pouze bohemikálního) kontextu.

Přehled o zpracovanosti osobnosti Dlouhoveského je snad příliš stručný, bádání o něm ovšem nebylo dosud příliš rozsáhlé; dobré je ale kritické zhodnocení disertace J. Marešové. Autorka se potom opírá především o studie M. E. Ducreux a A. Coreth (možná poněkud zastaralého, ale stále využívaného pojednání o mariánské zbožnosti). Zohlednění zahraniční literatury tvoří slabší stránku předkládané práce. Jinak má autorka má po odborné literatuře dobrý přehled, ačkoli bych očekával možná i průběžnější odvolávaní se na „klasiku" české literární historie věnující se baroku (Kalistu, Bitnara či Vašicu).

Lze ocenit, že autorka se zaměřila i na nevydané prameny, když se vydala nejen do různých fondů Národního archivu, ale též do archivu metropolitní kapituly (autobiografické zápisky Dlouhoveského). Především však pracuje s tištěnými texty literární povahy. Autorka úvodem připomíná své ediční zásady, kdy se přidržuje poměrně moderního úzu J. Vintra s určitým posílením věrnosti originálu (nerozepisuje zkratky, zachovává rozkolísanou kvantitu samohlásek), s čímž lze jen souhlasit.

První, obecnější kapitolu práce tvoří historická charakteristika mariánského kultu opírající se především o sekundární literaturu.[1] Rozlišujícím znakem římskokatolické církve nebyl jen mariánský kult, jak autorka uvádí, ale i kult svatých: podobných poněkud zjednodušených tvrzení bychom tu našli vícero. Autorka rozebírá různé funkce mariánského kultu a zdůrazňuje úlohu Panny Marie jako přímluvkyně za dobrou smrt (zde by bylo na místě připomenout, co baroko od *mors bona* očekávalo). Obecnější údaje této části nejsou podle mého vždy úplně důsledně propojeny s „hlavním" textem věnovaným Dlouhoveskému. II. kapitola by rozhodně mohla být prohloubena, co se týče literatury věnované zbožnosti i gender history.[2]

O zasazení Dlouhoveského tvorby do širších souvislostí usiluje III. kapitola věnovaná českým tiskům z let 1650–1750 – „jež se jakýmkoli způsobem týkají mariánské úcty", s. 15, což je samo o sobě dost mlhavé vymezení: kam zařadit např. tisky věnované zároveň Kristovi a P. Marii? Autorka ji nahlíží zejména z kvantitativních hledisek. Tato kapitola se mi jeví metodicky poněkud sporná a předpokládaný účel plní jen zčásti: je spíše popisná a do značné míry přebírá názory jiných autorů (M. Holubové, H. Bočkové atd.). Text je tu poněkud přetížen percentuálními statistickými údaji, jejichž vypovídací hodnota je přitom vlastně z mnoha ohledů omezená. Určitý problém může znamenat již sledovaná pramenná základna. Je sice velmi rozsáhlá, K. Smyčková však vycházela jen z *Knihopisu českých a slovenských tisků*; tj. to pouze ze soupisu a charakteristik děl vydaných v českém jazyce (původních i přeložených). Stranou ponechala německá a latinská bohemika a tvorbu rukopisnou. Je to pochopitelné vzhledem k rozsahu práce a nepůsobí zas takový problém, vzhledem k tomu, že převážně česky psané je i dílo Dlouhoveského, autorka by to však pro lepší čtenářovu orientaci mohla poznamenat už na tomto místě.

Je dále otázka, nakolik může tento statistický přehled sloužit jako východisko pro analýzu jednotlivých Dlouhoveského textů, když většinou nejde přímo k textu a obsahu děl. K. Smyčková si je sama vědoma úskalí, která přináší práce s digitální verzí *Knihopisu*. Problematické je již vyhledávání vzhledem k neexistujícím transkripčním pravidlům pro raně novověké texty; nemožná je přesná datace zejména drobných anonymních tisků; jistě se všechny tisky nezachovaly; někdy máme k dispozici pouze přetisky, jež

[1] Autorka tu vychází možná poněkud jednostranně převážně z práce J. Royta *Obraz a kult*.
[2] K. Smyčková tu např. nakládá dosti neurčitě s pojmem „ženský prvek" (s. 18).

relativizují statistické údaje. Větší vypovídající hodnotu by samozřejmě měla statistika založená také na počtu výtisků (nikoli jen na výčtu titulů). Také teze o tematicky velmi pestré homiletice bude třeba korigovat, usuzování na obsah děl jen podle názvu je totiž problematické. Lépe by měla autorka též zdůvodnit svou volbu několika kancionálů, s nimiž pracovala.

Bylo by zajímavé uvést některé písňové texty *in extenso*, třeba s určitým časovým rozestupem, aby se prokázala stabilita písňových textů v čase, jíž autorka v souladu s literárněhistorickým bádáním předpokládá. Rozbor by měla doplnit kvalitativní analýza konkrétních textů, s důslednějším využitím literárně vědných přístupů k nim (třeba více rozebrat termín „makrostruktura textu" na s. 31). Oceňuji, že se autorka nesnaží textům, s nimiž pracuje, „vnutit" moderní žánrové členění (zejména s. 20). Navrhl bych tu „reorganizaci" textu: např. výklad o celkovém vzorku získaném excerpcí *Knihopisu* by měl stát na začátku, nikoli na konci této pasáže.

Tyto úvahy tvoří vhodné východisko pro charakteristiku díla Dlouhoveského, i když by mohly být paralely a podobnosti lépe propracovány (např. by bylo vhodné naznačit, že Dlouhoveský nakládá s různými texty písní podobně jako jiní autoři „mariánské literatury"). Závěrem této kapitoly je tvrzení (s. 21) – nijak překvapivé – že mariánská tematika byla důležitá pro náboženský svět barokního člověka.

Jádro a nejcennější část práce tkví v rozboru literárního díla J. I. Dlouhoveského (1638–1701). Pozoruhodné je, že Dlouhoveský většinu svých prací podepisoval a v řadě jeho textů najdeme i autobiografické prvky: očividně mu na jeho sebeprezentaci záleželo. Autorka tu naznačuje srovnání s jinými soudobými autory, především s Balbínem; komparativní rovinu své práce by mohla jistě ještě rozvinout. K. Smyčková se dobře orientuje v často žánrově nepřehledné produkci (např. prolínání žánru modlitební knížky a poutnických tisků) a zaměřuje se zejména na některé stránky mariánského kultu, jež Dlouhoveský obzvláště pěstoval: náboženské poutě, kult svatých (zvláště zemských patronů), mariánskou úctu habsburského rodu a lidovou zbožnost. Autorka významně doplňuje korpus sestavený J. Marešovou, eviduje nejen díla dochovaná, ale i ta, o kterých jsou jen zmínky, přičemž si je vědoma toho, že se patrně ani teď nejedná o soupis úplný. Zajímavé jsou údaje o zázracích, o náboženské výchově čtenáře, tady by ale bylo třeba doplnit srovnání a sekundární literaturu, i když jsem si vědom toho, že se jedná o témata dosud v českém kontextu málo zdůrazňovaná (bylo by však možné více uplatnit nějaké práce M. E. Ducreux, J. Mikulce a Z. R. Nešpora).

V dalším textu se autorka vrací do historické roviny: Cenný je rozbor pramenů Dlouhoveského prací, byť není vyčerpávající: bylo by dobré alespoň naznačit srovnání se zdroji např. Balbínova díla; větší pozornost by asi měla K. Smyčková věnovat i způsobu citací a tomu, jak se svými zdroji Dlouhoveský – „historik" pracuje. Rozbor Dlouhoveského poetiky navrhuji více propojit s analýzou „mariánské literatury" jiných autorů.[3] K. Smyčková dobře ukazuje přínos Dlouhoveského pro rozvoj staroboleslavského kultu a jeho práci s tamními legendami. Tady diplomová práce nesporně rozšiřuje naši představu o barokním patriotismu českých historiků 17. století a o jejich vztahu k minulosti: srovnávat by neměla autorka ale jen s Balbínem, ale i s dalšími autory.

Pasáž o úctě ke svatým je víceméně popisná a opět tu chybí srovnání. Přináší ale často dosud neznámé informace, byť si musíme být vědomi toho, že autorka se tu opírá – vzhledem k rozsahu práce pochopitelně – pouze o dílo Dlouhoveského, jistě by mohla nahlédnout i do jiných pramenů, které mu patrně byly zdrojem (jezuitské *Litterae annuae*). Aplikuje potom na Dlouhoveského dílo (možná poněkud zjednodušeně a stručně) hlavní prvky habsburské mariánské zbožnosti.

Autorka analyzuje také praktiky lidové zbožnosti, jak se odrážejí v Dlouhoveského spisech, a konstatuje jistě správně, že Dlouhoveský svým dílem patrně dokázal vyjít vstříc potřebám širších společenských vrstev. Právě úvahy o možných čtenářích Dlouhoveského děl by ale bylo třeba prohloubit, byť je třeba autorku opět „omluvit" tím, že jde o problematiku v českém prostředí dosud málo zpracovanou; pracuje tedy především s autorovou představou modelového čtenáře. Poněkud zkratkovitě se tu zaměřuje vlastně jen na ženu jako na čtenářku modlitebních knížek.

Nakonec autorka načrtává portrét Dlouhoveského jako prototypu mariánského ctitele, což je metodicky zdařilý pokus. Dívá se znovu na jeho život z hlediska jeho literární sebeprezentace, neopakuje jeho životopis, podaný J. S. Ch. Marešovou, spíše jej doplňuje o archivní prameny a tištěné literární texty. Skutečnému i ideálnímu životopisu Dlouhoveského lze v podání K. Smyčkové jen málo vytknout: snad opět jen jejich zařazení v rámci práce a tím opět podmíněné opakování některých informací. Dobrý je rozbor

[3] Autorka ji srovnává vlastně hlavně s Kadlinským a Michnou, ale ne s „prostšími písněmi".

ustálených prvků v takřka legendickém životopisu Dlouhoveského (který mimochodem, jak autorka upozorňuje, nese mnohé společné rysy třeba s životem Balbínovým); prolínání literární a historické roviny výpovědi, ale i vlivu obecných kulturních vzorců na žité skutečnosti a řešení.

Závěr práce shrnuje přehledně a jasně výsledky autorčina bádání. K. Smyčková se snažila ukázat – a domnívám se, že se jí to podařilo – jak se barokní mariánský ctitel skutečně choval na základě pramenů historických i literárních textů, které jsou snad méně spolehlivé, ale umožňují než prameny nahlédnout do myšlenkového světa Dlouhoveského jako příkladu českého duchovního ve 2. polovině 17. století. Ukazuje, že barokní představy o pravé zbožnosti byly často formovány pomocí vzorců, *topoi*, které nabízely již středověké legendy. Podtrhuje i formativní charakter Dlouhoveského díla a jeho podíl na rozvoji mariánského kultu.

Působivý je seznam pramenů a literatury (jen by bylo třeba doplnit sem díla Balbínova či Crugeriova, s nimiž autorka též pracovala). Nepokládám za účelné uvádět jako zvláštní položky několikerá vydání téhož díla. Ze sekundární literatury by jistě měly být uvedeny práce A. Sticha.

Katalog děl Dlouhoveského je pečlivě zpracovaný, jen někdy jsou dle mého soudu díla charakterizována příliš stručně. Možná by nebylo od věci uvést také stránkový rozsah jednotlivých prací a uspořádat seznam tak, aby bylo jasnější, v čem tkví autorčin přínos. Oceňuji i zapojení grafů, byť by bylo lze polemizovat částečně s „ostrým" žánrovým členěním. Práci by možná prospěla i obrazová příloha (titulní strany Dlouhoveského děl?): autorka jen vágně zmiňuje, že se vyobrazení poutních míst v mariánských tiscích opakují a často zaměňují; jaká je ale obrazová složka konkrétně prací Dlouhoveského?

Členění práce je přehledné a logické, jednotlivé úseky mají přijatelný rozsah. Osobně bych preferoval řazení obecnějších pasáží o „mariánském kontextu" před konkrétnější údaje o Dlouhoveském. Autorka píše čtivě a na vysoké jazykové úrovni,[4] byť někdy je takříkajíc „skoupá na slovo" – některé závěry by bylo vhodnější více rozvinout. Možná by mohla také lépe analyzovat své grafy a více je propojit s textem, začlenit je přímo do textu? Jen výjimečně tu najdeme nejasná tvrzení nebo nedopovězené věty.[5] Pečlivě zpracovanému poznámkovému aparátu lze vytknout jen drobnosti.[6] Na několika místech práce se autorka opakuje.[7] Na s. 92 autorka praví, že propojení mariánského a václavského kultu bude „připomenuto později při literárním rozboru", ten přitom tomuto místu předchází. Definice modlitební knížky se objevuje až na s. 43, byť se s tímto pojmem pracuje výrazně už v předchozím textu. Možná by textu, místy velmi nabitému informacemi, prospělo více jej provázat vnitřními odkazy. Oceňuji, že hlavní výklad není přetížen citáty, k čemuž by materie jistě mohla svádět.

K. Smyčková dovedně pracuje s tištěnými i nevydanými prameny. Čerpá z nich nové informace, jasně formuluje závěry. Práce je spíše empirická než teoretická: už vzhledem k povaze a množství zpracovaného materiálu a jeho zajímavým interpretacím a vzhledem k propojení historických i literárněhistorických přístupů jsem však přesvědčen, že je to práce přínosná, klade a částečně i zodpovídá zcela nové otázky a že naprosto splňuje požadavky kladené na tento typ kvalifikační práce.

Práci K. Smyčkové doporučuji k obhajobě se známkou výborná.

V Berlíně, 31. 5. 2012

[redacted]

[4] Jen výjimečné jsou překlepy, jako na s. 16: „obecně zahrnuté **po** označení modlitební knížky"; s. 24, „různorodných" (s. 31).

[5] „že jeho knihy reprezentují i jiné hodnoty než jen umělecké." – jaké ale? (s. 7); nebo neobratně formulované věty: „pro tento rozsáhlý soubor nejrůznějších literárních druhů nelze jistě nalézt jeden konkrétní typ předpokládaného čtenáře, ale spíše by bylo podnětné podívat se, jak byla Panna Maria nejčastěji představována".

[6] Jako chybějící tečku za „edd" v pozn. 9 na s. 8, či nepřesné citování *Velkých dějin zemí Koruny české* v pozn. 265.

[7] Mezi s. 12 a 27 (o funkci Panny Marie jako přímluvkyně), s. 31 a 48 (citát o motivaci vydání Zdoroslavíčka věnovaného Staré Boleslavi; s. 39 a 67 („bílý a červený" Leopold). Opakuje se také informace o historických zdrojích Zdoroslavička. Jistý smysl toto opakování má, ale mělo by být lépe propracováno.